

ARHEOLOŠKI NALAZI UNUTAR PERIMETRA POVIJESNE JEZGRE GRADA DUBROVNIKA

UDK 902,2 (497,5 Dubrovnik) "639" "65"
Primljeno/Received: 1999. 9. 30.
Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Ivica Žile
HR-20000 Dubrovnik
Ministarstvo Kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel Dubrovnik
C. Zuzurić 6

U članku se donosi pregled i rezultati sondažnih i sustavnih arheoloških istraživanja provedenih posljednjih dvadesetak godina unutar povijesne jezgre grada Dubrovnika. Istraživanja su izvođena nakon potresa 1979. godine u kontekstu njegove obnove. Tijekom Domovinskog rata povijesna jezgra grada Dubrovnika ponovo je doživjela devastaciju spomeničkog fundusa od strane Srba, Crnogoraca i JNA. Krajem 1992. godine istraživanja u kontekstu obnove spomeničke baštine urodila su novim rezultatima koji su nadopunili nedostajuće tesere mozaika geneze grada Dubrovnika.

Ključne riječi: povijesna jezgra grada Dubrovnika, katedralni sklop, antički novci, stele, bizantski novci, kasnoantički kaštel, crkva Sigurata, crkva sv. Kuzme i Damjana, Dom Marina Držića, palača Kaboga 2-4; Knežev dvor; Mala Onofrijeva fontana, Pustjerna, Na Andriji, O. Š. "Grad", tvrđava Revelin, geneza grada Dubrovnika.

Posljednjih dvadesetak godina sondažna i sustavna arheološka istraživanja unutar perimetra povijesne jezgre Dubrovnika¹, u kontekstu njegove obnove, provedena nakon potresa 1979. godine, iznjedrila su podosta arheoloških nalaza koji nameću posve drukčija promišljanja o višeslojnom mozaiku postanka i razvitka grada Dubrovnika, nego što ih je dotad nudila tadašnja historiografija (Rapanić 1898: 339-345)².

Nove rezultate arheoloških iznašaća potrebno je sveobuhvatno sagledati jer će se u suprotnom, raskrivena ponutrica povijesnih građevinskih struktura ispod izlisanog gradskog pločnika prikazati bez "krvi i mesa". Inzistirajući na ovakom suzvučju, osim navođenja novopronađenih sakralnih građevina ili njihovih starijih, novotkrivenih vremenskih horizonata, ili pak novotkrivenih fortifikacijskih struktura, potrebno je navedenim rezultatima

pridodati pokretne nalaze (novce, rimske nadgrobne spomenike), koji su zasada najstariji materijalni ostaci pronađeni unutar perimetra Grada (Žile 1993a: 224)

"Pomutnju" u ustajale historiografske vode unijela su arheološka istraživanja ispod barokne katedrale i Bunićeve poljane koja je vodio Stošić od 1981. do 1987. godine. Pronađeno je nekoliko građevina koje su nadopunile saznanja o romaničkoj katedrali, gotičkom zvoniku-krstionici te srednjovjekovnim kućama. Za razliku od navedenih nalaza, koji su manje ili više notirani u arhivskim vrelima, nalazi kasnoantičkog kaštela, ranosrednjovjekovne troapsidalne bazilike s narteksom, memorije-baptisterija, te grobnica koje pripadaju ovim vremenskim horizontima, nisu zabilježeni u pisanim izvorima, s izuzetkom Milecijevih stihova koji novode da su 1012. godine prenesene relikvije sv.

---

¹ Ovaj tekst posvećujem dragom našem profesoru dr. sc. Marinu Zaninoviću, koji me je daleko više podučio arheološkim promišljanjima nego što mu je to zadavao predavački okvir. Hvala mu za sve njegove tekstove koji su unijeli puno više svjetla od prijašnje, tek lapidarno tretirane slojevite arheološke problematike dubrovačkog kraja.

² Autor donosi desetgodišnji pregled arheoloških istraživanja unutar povijesne jezgre grada Dubrovnika, a preko katedralnog sklopa bavi se genezom grada Dubrovnika.

Zenobija i sv. Zenobije u svetišće katedrale sv. Marije (Stošić 1986: 241-247; Stošić 1988: 15-38; Stošić 1989: 326-335)³. Otkriće kasnoantičkog kaštela i prve katedrale grada Dubrovnika pobudilo je izuzetno zanimanje gotovo svih naših eminentnih znanstvenika koji su se izravno ili neizravno bavili njegovom genezom (sl. 1 i 2)⁴. Ovi nalazi ponovo su otvorili mnoštvo pitanja, a shodno njima manje ili više zadovoljavajućih odgovora o postanku grada Dubrovnika (Rapanić 1988: 39-50)⁵. U kontekstu tih rasprava potrebno je naglasiti da se nijedan sudionik nije koristio podatkom o nalazima predrimskog novca s ovog lokaliteta koji predstavljaju zasada najstarije materijalne ostatke pronađene unutar perimetra povijesne jezgre Grada. Novci su ilirske ili helenističke provenijencije, datiraju iz 3. ili 2. stoljeća pr. Kr., a svaku konotaciju o slučajnosti nalaza najbolje otklanja njihov broj od petnaest kovanica. Ovome je svakako potrebno pridodati nalaze 80 komada rimskog novca, koji se datiraju u rasponu od 1. do 4. stoljeća, te 170 komada novca bizantskog podrijetla datiranog od 6. do 14. stoljeća (Mirnik 1995: 169-177; Mirnik 1997: 248-258). Navedenim numizmatičkim nalazima potrebno je pribrojiti podatak o četiri rimska nadgrobna spomenika. Navedena otkrića odbacuju stare postavke da su raniji nalazi, koji se datiraju u antiku i kasnu antiku, epidaurske provenijencije, kao plod renesansnog interesa dubrovačkih humanista preneseni pobudom kolekcionarstva iz Cavtata (Žile 1997: 110-111).

Podastri materijalni dokazi upućuju na zaključak da su počeci Dubrovnika znatno raniji od onih za koje se dosadašnja historiografija zalagala, u prvom redu temeljeći svoja uporišta na povijesnim podacima koje donosi bizantski pisac i car Konstantin Porfirogenet u djelu *De administrando imperio*, datiravši njegove početke u prva desetljeća 7. stoljeća (Foretić 1988: 9-10)⁶.

Istraživanja na Bunićevoj poljani otkrila su zasada najstariji fortifikacijski zid unutar perimetra Grada. Zid se dijagonalno proteže u dužini preko 30 metara zapadno od katedrale. Fiksirana je njegova vertikalna reška koja se proteže čitavom njegovom dužinom. Ona govori o dvoslojnosti koju manifestiraju vertikalna stratigrafija i morfologija. Istočni zid temeljen je znatno dublje od zapadnoga, a tehnikom zidanja odgovara kakvoći zidanja 5. ili 6. stoljeća. On zacijelo predstavlja segment kasnoantičkog kaštela, a ojačanjem sa zapada tijekom ranog srednjeg vijeka dobiva priraslicu koja je znatno niže temeljena, a artikulirana je lezenama (Stošić 1988: 15-16).

Arheološka istraživanja crkve sv. Bartula, locirane sučelice katedrali, obavljena u kontekstu radova na obnovi Biskupske palače, podarila su nalaze na temelju kojih ću pokušati predložiti novu prostornu odrednicu kasnoantičkog kaštela. Crkva sv. Bartula zauzima jugozapadni kut Biskupske palače. Izvorno je bila posvećena sv. Kuzmi i Damjanu (Fisković 1997: 261-273). I prije arheoloških istraživanja o njezinoj predromaničkoj fazi rječito je govorio izvorni portal, naknadno uzidan u recentni habitus crkve (Žile 1996: 153). Navedenom materijalnom dokazu potrebno je pridodati i povijesna vrela u kojima se crkva spominje tijekom druge polovice 11. stoljeća. Istraživanjima su pronađeni ostaci prezbiterija artikuliranog središnjom polukružnom apsidom s još dvije lateralne apsidiole (sl. 3). Daljnjim istraživanjima ispod devastirane predromaničke nivelete podnice crkve, na njezinom zapadnom dijelu pronađeni su ostaci pravokutne kule, odnosno njezinoga zapadnog i sjevernog zida. Pronađeni ostaci zidani su od izduženih kvadara slaganih u pravilne redove.

Neznatno sjevernije, na nižoj razini od ostataka južne gradske kule, izravno na živcu pronađen je zid smjera istok-zapad. On po kakvoći zidanja odgovara segmentu kasnoantičkog kaštela na Bunićevoj poljani. Zasada je teško govoriti tvore li oni jedinstvenu cjelinu, ali njihova vremenska odrednica svakako nije upitna (sl. 4) (Žile 1997: 108).

Ako se krene od navedene vremenske determinante da je u unutrašnjosti ex crkve sv. Kuzme i Damjana pronađen ostatak kasnoantičkog zida (oblikuje li on istočni dio kasnoantičkog kaštela?) kojega negiraju ostaci kule, onda se ovim postupkom dobila donja moguća vremenska granica izgradnje kule. Izgradnja predromaničke crkve s kraja 10. ili početka 11. stoljeća, čiju dataciju potkrepljuju njezini arhitektonski ostaci, kameni namještaj i arhivski izvori, određuje gornju vremensku granicu egzistiranja kule, a to je prijelaz 10. u 11. stoljeće.

U prilog tvrdnji da je naselje iz kojega je izrastao *Ragusium* živjelo u kasnoj antici puninom tadašnjeg duhovnog života, rječito govore pronađeni starokršćanski ulomci prvo notirani na južnom segmetu Grada (Fisković 1958-59: 53-57; Žile 1988: 178-179 i 183-184). Recentnim arheološkim istraživanjima ne samo da su se umnožili nalazi na jugu, nego su isto tako pronađeni i na njegovoj sjevernoj strani, gdje je raskrivena prva kasnoantička sakralna građevina ispod predromaničke

³ U ovom tekstu neću tretirati problem katedralnog skopa već ću upozoriti na relevantnu znanstvenu literaturu o njemu. Više ću pozornosti pozvati ostalim arheološkim našašćima koja oblikuju sasvim novu urbanističku matricu grada Dubrovnika.

⁴ Sve fotografije napravio je tehničar-fotograf Miljenko Mojaš izuzev fotografije br. 1 koju je izradio Božidar Gjučić.

⁵ Autor u tekstu donosi promišljanja naših eminentnih znanstvenika o dubrovačkom katedralnom sklopu u kontekstu geneze grada Dubrovnika. Također se osobno pozabavio navedenom problematikom.

⁶ Mišljenju uvaženog hrvatskog povjesničara potrebno je suprotstaviti stav doajena povijesti umjetnosti C. Fiskovića koji na bazi starokršćanskih našašća u radu od prije tridesetak godina zaključuje o naselju koje egzistira stoljeće ili dva prije datacije naših povjesnika. Istu tezu podupire i J. Lučić, poznati dubrovački povjesničar.

sl. 1

podnice crkve *Transfiguratio Domini*-Preobraženje Kristovo ili lokalnog nazivlja Sigurata, kojoj su oni tvorili arhitektonski namještaj (Peković 1995: 253-270; Fisković 1996: 58-81; Peković&Žile 1999).

Osim ovog kasnoantičkog korpusa nalaza, istraživanjem katedrale pronađeno je i mnoštvo bizantskih novaca koji započinju monetarnim emisijama cara Justinijana.

Tijekom obnove bloka Kino-Kavana-Kazalište (areal ex Arsenala) 1987. godine izvođena su arheološka istraživanja u jugozapadnom kutu knjižare, kada je pronađena svodena građevina pravokutnog tlocrta. Njezino istraživanje nastavljeno je 1990. godine u kontekstu konzervatorsko-restauratorskih radova na Maloj Onofrijevoj fontani, koja je sa zapada (njezina niša) devastirala njezin korpus. Način na koji su zidane pojasnice svoda, kao i fino uslojeni kvadri građevine, upućuju na njezinu romaničku provenijenciju. Nazočnost pojasnica svoda govori o statičkom ojačanju svoda građevine, pa se s pravom postavlja pitanje može li se na navedenom statičkom specifikumu tako male građevine (unutrašnje dimenzije: duž. 3,56 m., šir. 1,82 m. dub. 3,70 m., gdje je pronađeno kameno popločenje) doći i do njezine funkcije. Jedini razlog pojačanja svodne građevine vidim u činjenici da je ona nešto nosila, a na osnovi njezine lokacije u tom vremenu, nije preslobodno pretpostaviti da se radi o mostu-kuli, koji je služio za komunikaciju u smjeru sjever-jug.

Orijentir za sjever je predromanička crkva sv. Nikole. Istraživanjima 1990. godine došlo se do novih podataka o građevini. Njezina zapadna zidna stijenka zidana je na dubini od 1 m u pokosu, gdje se javljaju tri žlijeba u kojima su pronađeni drveni piloni. Kosa izvedba zapadne stijenke također govori o statici građevine. Na samom završetku istraživanja uzeti su uzorci pilona za dendrološku analizu i analizu radiaktivnog ugljika kako bi se suvremene metode apsolutnog datiranja suprotstavile klasičnim arheološkim metodama datacije i atribucije svodne građevine. Pa ipak, potrebno je navesti dosad poznate povijesne čimbenike koji su materijalno ubicirani tijekom arheoloških istraživanja 1987. i 1990. Svodenu građevinu s istoka i zapada vremenski determiniraju dvije građevine. Na zapadu je locirana Mala Onofrijeva fontana koja se datira u 40-te godine 15. stoljeća. Kao što je već navedeno, ona negira dio svoda i zapadne stranice svodne građevine. Čin devastacije predstavlja gornju vremensku granicu izvorne funkcije građevine na zapadu. Međutim, istočno od građevine pronađeni su ostaci fortifikacijskog zida. Oni predstavljaju ostatke istočnog fortifikacijskog sustava grada Dubrovnika čija se izgradnja datira u drugu polovicu 13. stoljeća. Dakle, izgradnja istočnog poteza gradskih zidina anulira ubiciranu građevinu, te predstavlja njezinu gornju vremensku granicu, čemu se ne suprotstavljaju nego je naprotiv potkrepljuju dendrološka i analiza radiaktivnog ugljika (Žile 1993: 225-227) (sl. 5 i 6).

Zaštitna arheološka istraživanja u prostoru barokne palače Kaboga omogućila su da se pronađenim obrambenim zidovima ili sustavima kasne antike, predromaničke pridoda još jedan nalaz romaničke provenijencije (Žile 1992: 19-27).

Najstariji arhivski podatak koji je moguće povezati s fortifikacijskim zidom pronađenim u istočnoj prostoriji palače Kaboga jest sudska rasprava koja je vođena 26. lipnja 1258. (Smičiklas 1907: 95 i 96). Spor se vodio između Ivana Vukasovića i Ungare, žene Domana Guererija zbog izgradnje zida. Vukasović je pokazao sudsku ispravu iz 1255. kojom se razgraničava njegov posjed od posjeda samostana sv. Šimuna. Posjed samostana bio je označen kamenim međašem sa signaturom SI, a on se nalazio 57 lakata od starog gradskog zida i 56 lakata od novog gradskog zida. U ispravi se navodi da gledaju "versus montem", dakle prema sjeveru. Iz isprave se također može zaključiti da imaju paralelan smjer. Pitanje na koje za sada nema odgovora jest dužina samostanskog posjeda, na osnovi koje bi se mogla izvršiti točnija ubikacija graskih zidova. Međutim, svakako treba upozoriti na nalaz fortifikacijskog zida, koji je pronađen 1982. tijekom sanacije Kneževa dvora u prostoru Ragusine i ispred nje (Prelog 1985). U interijeru su sačuvani samo neznatni ostaci, ali sondom u eksterijeru pronađen je zid širine 150 cm, smjera istok-zapad (sl. 7).

Na osnovi iznesene pretpostavke da je u istočnoj prostoriji palače Kaboga pronađen preostatak gradskog zida kao i ranijih nalaza ulomka fortifikacijskog zida u Raguzini i ispred nje, moguće je predložiti idealnu rekonstrukciju gradskog zida koji se navodi u arhivskim vrelima 1258., odnosno 1255. Za gornju vremensku granicu ulomka obrambenog zida može se uzeti 1296., godina ratifikacije Statuta, kada je već sigurno izgrađen sjeverni obod današnjih gradskih zidina, što ujedno znači širenje grada na Prijeko, odnosno poništenje funkcije pronađenog ostatka gradskog obrambenog zida. Za točnije određivanje njegove donje vremenske granice potrebno je izvršiti dodatna istraživanja u zonama predložene idealne rekonstrukcije prostiranja sjevernog gradskog obrambenog zida.

Arheološka istraživanja Doma Marina Držića, smještenog na južnom završetku Široke ulice u središnjem dijelu Grada, pružila su nove znanstvene spoznaje o crkvi Domino, odnosno njenog izvornog titulara Svih Svetih. Iz teksta regulacije proizlazi (13. st.) da se nalazila ispred vrata starog grada, odnosno da je bila čvrsto središte u kojem su se spajale i razdvajale komunikacije Grada (Beritić, 1958: 14). Međutim, njena pojava na ovom prostoru puno je ranija od planiranih zahvata 13. stoljeća, što potvrđuje arhivski podatak iz 1186. godine u kojem se navodi patronat crkve *Omniium Sanctorum* (Čremošnik 1931: 38-39). Istraživanja su ustanovila tri perioda koja svojim stilskim odrednicama determiniraju tri građevinske faze na ovom prostoru, predromaničku, gotičku i baroknu.

Predromaničkom periodu pripadaju tri devastirane zidane grobnice pronađene ispod gotičke nivelete u istočnom nadsvođenom prostoru. Dvije grobnice izravno

su datirane bizantskim folisima iz 10. i 11. stoljeća (sl. 8). Pronađena su dva ulomka predromaničke skulpture koji pripadaju kamenom namještaju crkve, a stilski se datiraju u drugu polovicu 11. stoljeća. Istraživanja nisu uspjela pronaći predromaničku sakralnu građevinu zbog male površine istraživanja, odnosno kasnije izgrađene barokne crkve, ali su bez svake sumnje potvrdila vjerodostojnost arhivskog podatka iz 1186. godine.

Druga faza vezuje se uz arhivski podatak u kojem se navodi izgradnja nove trobrodne crkve. Istraživanja su razjasnila pitanje tzv. kripte, odnosno pitanje istočnog nadsvođenog prostora. Njega je potrebno sagledati u kontekstu dvaju zapadnije pronađenih nadsvođenih prostora. Nadsvođeni prostori u prizemlju Doma nastavljaju se prema jugu ispod baroknog poda crkve Domino. - U baroku prostori se pregrađuju i koriste se za grobnice crkve. Njihov sjeverni završetak nije definiran jer su ga uništile temeljne strukture palače Giorgi-Mayneri. Radi se o tri jedinstvena nadsvođena prostora smjera sjever-jug, koji su imali funkciju supstrukcije gotičke crkve.

Baroknom periodu istražene zone pripada zgrada Doma koja je locirana između dviju baroknih građevina, crkve Domino na jugu i palače Giorgi-Mayneri na sjeveru, te je njezina arhitektura podređena njima. Zgrada Doma mogla je biti najranije izgrađena u prvim decenijama 18. stoljeća (crkva je posvećena 1709.) na prostoru sjevernog broda gotičke crkve, koristeći za svoje prizemlje središnji i zapadni nadsvođeni prostor (Žile 1988-99: 49-55).

Na predjelu Pustjerna (jugoistočni dio povijesne jezgre Dubrovnika) izvođena su arheološka istraživanja na lokalitetu bivšeg košarkaškog igrališta Karmen s namjerom da se pronađu ostaci crkve sv. Tome i ženskog benediktinskog samostana. Samostanski sklop prvi put se navodi u arhivskim izvorima 1234.

Areal arheoloških istraživanja obuhvatio je prostor nekadašnja tri bloka, a omeđuju ga četiri povijesne ulice: Ulica ispod Mira (jug), Ulica od Pustjerne (sjever), Bandureva (zapad) i Stajeva (istok). Istraživanjima ovog prostora nisu pronađeni ostaci samostanskog sklopa sa crkvom sv. Tome. Sudeći prema dosadašnjim negativnim rezultatima istraživanja samostana, potrebno ih je nastaviti u prostoru bastiona sv. Spasitelja izgrađenog polovicom 17. stoljeća. Njegovom izgradnjom negirane su starije građevine koje su mu prethodile. Istraživanja su jasno ukazala na superponiranje ranijih zidanih struktura od strane temeljnih struktura bastiona.

Paralelno s Bandurevom ulicom otkrivena je dosad nepoznata ulica smjera sjever-jug. Širine su im identične, a sačuvan joj je kameni pokrov. Ulica je zatrpana nakon potresa 1667., kao i ostali preostaci stambene arhitekture. Vrijeme njezinog popločenja može se povezati s otkrivenim prizemljem renesanse palače iz 16. stoljeća izgrađenim na njezinom zapadnom dijelu.

Ostaci stambene arhitekture izgrađene s istočne strane ulice vremenski odgovaraju vremenskoj atribuciji renesansne palače. Na njoj se čitaju mnogobrojne pregradnje koje se mogu dovesti u vezu s čestim potresima koji su pogadali Grad (sl. 9).

Nakon "velike trešnje" 1667. čitav prostor se koristi za odlaganje građevinskog otpada, a na njemu se u 19. stoljeću oblikuje vrt. Za njegovo oblikovanje donešena je velika količina zemlje. Sastojao se od šest jedinica i jedne male vrtne kućice. Tragovi vrtne arhitekture otkriveni su odmah ispod nivelete košarkaškog igrališta Karmen izgrađenog u drugoj polovici 20. stoljeća (Rapanić 1987: 139-141).

Tijekom obnove barokne palače - O. Š. Grad, oštećene u potresu, te izgradnjom nedostajućih pratećih objekata u susjednom vrtu pristupilo se arheološkim istraživanjima. Nalazi stambene arhitekture na prostoru dvorišta škole upotpunili su saznanja o strukturi ovog, po opsegu najvećeg, bloka unutar tkiva grada. Organizacija bloka, u kojoj se odražavaju utjecaji načina ranije izgradnje (prostor bloka je integrirao potez starog gradskog zida koji je, pored visinske razlike, odvajao cjeline s njegove sjeverne i južne strane), kao i utjecaj kasnijih regulacijskih odredbi 13. stoljeća. Takva organizacija je kontinuirala do potresa 1667., nakon kojeg središnji dio bloka nije izgrađen, dok su svi drugi dijelovi zadržali raniji položaj. Ugaona barokna palača (škola) uspostavila je kasnije veze s prostorom na kojem je nasip pokrio tragove ranije izgrađenosti (Menalo 1988) (sl. 10).

Sustavna arheološka istraživanja na kompleksima bivšeg samostana sv. Andrije i sv. Marka (sv. Bartolomej - titular promijenjen početkom 15. stoljeća) locirana su u jugozapadnom dijelu grada Dubrovnika. Granicu zahvata na jugu zatvaraju gradske zidine, sjeverno i zapadno kompleks Doma staraca, a na istoku objekti u ulicama Feričevoj i Na Andriji. Slojevitu povijesnu sliku kompleksa upotpunjuju bogati povijesni izvori na osnovi kojih se u neposrednoj blizini samostana sv. Andrije ubicira crkva sv. Martina (1279.). Samostan sv. Bartolomeja prvi se put spominje 1169., a u njegovoj blizini 1387. gradi se Ubožnica (Hospital grande). Samostan sv. Andrije prvi put se spominje 1234. Od prvih spomena navedenih građevina, pa sve do potresa 1667., kada su građevine devastirane, napuštene i zatrpane, osim Ubožnice, preko arhivskih izvora pratimo njihove stalne dogradnje, nadogradnje i adaptacije. Posebice se to odnosi na odluku Velikog vijeća potkraj 14. odnosno početkom 15. stoljeća o izgradnji javne žitnice - *fossarum frumentorum communis* - u prizemnim prostorima samostana sv. Andrije i sv. Bartolomeja i Ubožnice. Osim navedenih čimbenika, koji ovom arheološkom lokalitetu daju specifičnost, važno je navesti da su spomenute građevine tako projektirane da poštuju terasastu raščlambu jugozapadnog hrpta grada Dubrovnika. Samostanske komplekse dijeli pronađena ulica smjera istok-zapad. Južno od nje smješten je samostan sv. Andrije, koji se prostire na tri terase. Najvišu terasu na jugu zatvara gradski zid. Na njoj je pronađeno devet zidanih grobnica, koje se tipološki ne mogu datirati prije romanike, a njihova gornja vremenska granica determinirana je potresom 1667. Samostanska je crkva uništena navedenim potresom kao i kasnijim popravcima južnog gradskog zida. Izvorno, crkva je bila sastavni dio plašta gradskih zidina. Iščitavanjem južnog gradskog

zida, jugozapadno od pronađenih grobnica, jasno se vidi reška koja je nastala spajanjem dviju zidanih struktura. Jednu od njih može se bez ustezanja pripisati nekadašnjem zidnom plaštu crkve sv. Andrije s obzirom da materijalne ostatke pronađene na navedenoj lokaciji potvrđuju i arhivski izvori.

Na istočnom dijelu druge terase pronađena su tri suha bunara za žito, dok su u ostalom njezinom dijelu pronađeni ostaci triju prostorija. Najnižu terasu na sjeveru flankira već opisana ulica sustavom stepenica na istoku i zapadu, te izradom pločnika u kosini što je jedinstveni prostor, iako visinska razlika od juga do sjevera iznosi oko 5 metara. Prostor s juga omeđuju tri opisane prostorije, a sa sjevera zatvara ga zid sustavom zidanih piona koje presvođuju rasteretni lukovi od sedre. Ovu terasu potrebno je sagledavati u kontekstu jedinstvenog prostora na kojem je pronađeno 17 suhих bunara. Podnica prostora izrađena je u opeci u slogu "riblje kosti" ugrađene na nož.

Dosadašnjim radovima pronađeno je 20 suhих bunara za žito, dubine 6-8 metara, od kojih većina ima sačuvane kamene okvire. Dubina bunara ovisi o konfiguraciji terena, tako da ima odstupanja od zamišljenog piriformnog oblika. Oni su većim svojim dijelom ukopani u živac, a dijelom zidani u sedri. Njihova ponutrica ožbukana je hidrauličkom žbukom. Svi su bili zatrpani šutom. Za pet suhих bunara sa sigurnošću se može ustvrditi signatura i zapremina u starima, jer su na zidovima uz više njih na visini od 1 metra od podnice pronađene uzidane kamene ploče s oznakom 64,5 kg raži, 71,5 kg pšenice). Primjerice jama "C" zapremine 420 stara, jama "F" 488 stara, jama "S" 376 stara itd. Iz arhivskog izvora datiranog 1410. doznaje se da je talijanski majstor Antun Mafri iz Tranije angažiran za izgradnju općinskih suhих bunara (sl. 11).

Sjeverno od pronađene ulice lociran je samostanski sklop Sv. Marka (Sv. Bartolomeja). On se također proteže na tri terase. Na drugoj terasi pronađena su još dva suha bunara. Istraživanja su prekinuta neposredno prije agresije Srba i Crnogoraca na Dubrovnik, tako da nisu do danas nastavljena. Stoga je sada teško govoriti o rezultatima istraživanja ovog samostanskog kompleksa (Žile 1996: 281-282).

Od tvrđava istražen je samo Revelin, smješten između vanjskih i unutrašnjih istočnih gradskih vrata. Arheološka istraživanja potvrdila su arhivske izvore u kojima se navodi izgradnja prvog Revelina sredinom 15. stoljeća. Istraživanjima su pronađeni ostaci prvotne tvrđave sa stambenim i gospodarskim građevinama - ljevaonicom. Pronađene su dvije peći za lijevanje topova i crkvenih zvona. Ostaci gospodarskog kompleksa i jedne kuće na osnovi arhivskih vrela pripisani su najpoznatijem majstoru ljevaču zvona i topova koji je radio tijekom renesansnog perioda u Dubrovniku Ivanu Krstitelju Rabljaninu (sl. 12). Izgradnjom mlađeg Revelina po nacrtu i modelu bergamskog inženjera Antonija Feramolina, započetom 1539., a završenom 1551., veći dio ranijih građevinskih struktura tvrđave razložen je kako bi se mogla izgraditi tvrđava Revelin po prihvaćenom projektu. Sigurno se

veći dio kamene građe sekundarno koristio za izgradnju nove tvrđave, a ostaci starije tvrđave, koji su pronađeni u njedrima nove, nijemi su svjedoci razvoja obrambenih sustava ovog prostora, kako je već kazano, od kasne antike pa sve do baroka (Menalo 1986).

Tijekom Domovinskog rata povijesna jezgra grada Dubrovnika ponovo je doživjela devastacije granatiranjem spomeničkog fundusa od strane Srba, Crnogoraca i JNA (Žile 1993). Već tijekom 1992. započeli su pripremni radovi na arheološkim i konzervatorskim istraživanjima kao preduvjeti za primjerenu obnovu spomeničke baštine grada Dubrovnika. Kao što je već prije rečeno, istraživanja su urodila novim znanstvenim spoznajama o periodima kasne antike i predromanike unutar perimetra Grada. Arheološka istraživanja obavljena su i na stambenom spomeničkom fundusu izgorjelih baroknih palača (Žile 1997: 109-114). Ispod njihove barokne nivelete pronađeni su ostaci gotičko-renesansnih prizemnih prostora koji su

bili građeni po točno određenoj arhitektonskoj matrici navedenih vremenskih perioda.

Kratki pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja koja su izvođena unutar perimetra povijesne jezgre grada Dubrovnika, samo je sažeti prikaz doprinosa arheološke znanosti u iščitavanju geneze grada Dubrovnika. Pomoću numizmatičkih nalaza dokazano je postojanje naselja na mjestu Raguzija (njegove južne padine) već u 3. ili čak 4. stoljeća pr. Kr. Rimski period također potkrepljuju nalazi novca i epigrafskih nadgrobni spomenika. Period kasne antike manifestira nalaz kaštela i starokršćanske memorije (Sigurata) uz popratne numizmatičke nalaze. Na razdjelnici kasne antike i ranog srednjeg vijeka u zemljopisnom djelu bezimenog svećenika iz Ravene pod naslovom *Cosmographia* prvi se put navodi ime Grada. Anonim navodi Dubrovnik u obliku ekvacije *Epidaurum id est Ragusium* (Čače 1997: 84-97).

POPIS KRATICA

AP	- Arheološki pregled, Ljubljana	Izdanja HAD-a	- Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
Dubrovnik	- Časopis za književnost i znanost -Nova serija, Dubrovnik	Obavijesti HAD-a	- Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb
GZM	- Godišnjak Zemaljskog muzeja, Sarajevo	Radovi IPU	- Radovi Instituta za povijest umjetnosti Zagreb
GZSKH	- Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb	Staropros	- Starohrvatska posvjeta, Split

POPIS LITERATURE

Čače 1997	S. Čače, "Kozmografija" Anonima Ravenjanina i počeci Dubrovnika, Dubrovnik 4/1997, Dubrovnik 1997, 84-94.
Čremošnik 1931	G. Čremošnik, Nekoliko dubrovačkih listina iz 12. i 13. stoljća, GZM XLII, Sarajevo 1931, 38-39.
Fisković 1958-59	C. Fisković, Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika, Starinar n. s. IX-X Beograd, 1958-59, 53-57.
Fisković 1996	I. Fisković, Crkva " Sigurate" u Dubrovniku - ratom oštećeni te obnovljeni višeznačni spomenik, Radovi IPU, Zagreb 1996., 58-81.
Fisković 1997	I. Fisković, Crkva Sv. Kuzme i Damjana u središtu Dubrovnika, Dubrovnik 4/1997, Dubrovnik 1997, 261-275
Foretić 1988	V. Foretić, Pisana povijesna vrela o najranijim stoljećima Dubrovnika, Izdanja HAD-a 12, Zagreb, 1988., 9-13
Menalo 1986	R. Menalo, Izvještaj o arheološkim istraživanjima u Revelinu, Dubrovački muzeji-Arheološki muzej, Dubrovnik 1986.
Menalo 1988	R. Menalo, Izvještaj o arheološkim istraživanjima u vrtu O. Š. "Grad", Dubrovački muzeji-Arheološki muzej 1988.
Mirnik 1996	I. Mirnik, Numizmatički nalazi u Dubrovniku (prethodni izvještaj o bizantskom novcu), Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1996, 169-177
Mirnik 1997	I. Mirnik, Nalazi antičkog novca u Dubrovniku, Dubrovnik 4/1997, Dubrovnik 1997, 248-258.
Peković 1996	Ž. Peković, Crkva Sigurata na Prijekom, PPUD 35, Split 1966, 253-270.
Peković & Žile 1990	Ž. Peković & I. Žile, Ranosrednjovjekovna crkva Sigurata na Prijekom u Dubrovniku, Split 1999.
Prelog 1985	M. Prelog, Mračna podzemlja, Oko, br. 14, Zagreb 1985.
Rapanić 1988	Ž. Rapanić, Marginalia o "postanku" Dubrovnika, Izdanja HAD-a 12, Zagreb, 39-50.
Rapanić 1989	Ž. Rapanić, Arheološka istraživanja nakon potresa i počeci Dubrovnika, Obnova Dubrovnika 1979-1989, Zagreb 1989, 339-345.
Rapanić 1987	Ž. Rapanić, Dubrovnik, Arheološka istraživanja na Pustjerni, AP-1986, Ljubljana 1987, 139-141.

- Stošić 1986 J. Stošić, Sažeti prikaz istraživanja, nalaza i problema prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom u Dubrovniku, GZSKH 12, Zagreb 1986.
- Stošić 1988 J. Stošić, Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku, Izdanja HAD-a 12, Zagreb, 15-38.
- Stošić 1989 J. Stošić, Istraživanja, nalazi i problemi prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom, Obnova Dubrovnika 1979-1989, 326-338.
- Žile 1988 I. Žile, Spolia i ostali nalazi skulpture i plastike u Dubrovniku do pojave romanike, Izdanja HAD-a 12, Zagreb, 1988, 175-188.
- Žile 1988-1989 I. Žile, Rezultati arheoloških istraživanja u Domu Marina Držića u Dubrovniku, Radovi IPU, Zagreb 1988-1989, 49-57.
- Žile 1992 I. Žile, Rezultati arheoloških istraživanja u palači Kaboga 2-4 u Dubrovniku, Radovi IPU, Zagreb 1992, 19-27.
- Žile 1993 I. Žile, Ratna razaranja spomeničke baštine u Dubrovniku i okolici, Radovi IPU, Zagreb 1993, 65-80.
- Žile 1993a I. Žile, Fortifikacijski sustavi u svjetlu recentnih arheoloških nalaza, Dubrovnik 2/1993, Dubrovnik 1993, 223-228.
- Žile 1996 I. Žile, Predromanička skulptura s otoka Lokruma, Rožata i Komolca u Rijeci dubrovačkoj, Starpros 21 (1995), Split 1996, 145-158.
- Žile 1996 I. Žile, Novi nalazi predromaničke plastike u dubrovačkom kraju, Starohrvatska spomenička baština - radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža, Zagreb 1996, 279-295.
- Žile 1997 I. Žile, Naselje prije Grada, Dubrovnik 4/1997, Dubrovnik 1997, 97-119.
- Žile 1997 I. Žile, Zaštitna arheološka istraživanja u palači Gučetić-Martinušić, Obavijesti HAD-a XXIX/3, Zagreb 1997, 109-114
- Peković & Žile 1999 Ž. Peković & I. Žile, Ranosrednjovjekovna crkva Sigurata na Prijekom u Dubrovniku, Split 1997.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL FINDS WITHIN THE HISTORICAL NUCLEUS OF THE CITY OF DUBROVNIK

Key words: historical nucleus of Dubrovnik, cathedral complex, Roman coins, stellae, late antiquity castrum, Sigurata church, Church of SS Cosmos and Damian, genesis of the city

The past twenty years of test and systematic excavation within the perimeter of the historical nucleus of Dubrovnik, in the context of reconstruction carried out after the 1979 earthquake, have resulted in abundant archaeological finds leading to entirely different conceptions of the multilayered mosaic of the urban genesis of Dubrovnik than those offered previously. During the Croatian War of Independence, the historical nucleus of Dubrovnik with its monuments was again devastated, this time from shelling by the Serbs, Montenegrans, and the Yugoslav Army. Preparations began at the end of 1992 for archaeological and conservation efforts as preconditions for renovation of the cultural heritage of the city of Dubrovnik. The excavations have resulted in new scientific knowledge about the periods of Late Antiquity and the pre-Romanesque at the sites of the Church of the Sigurata and the Church of SS Cosmos and Damian.

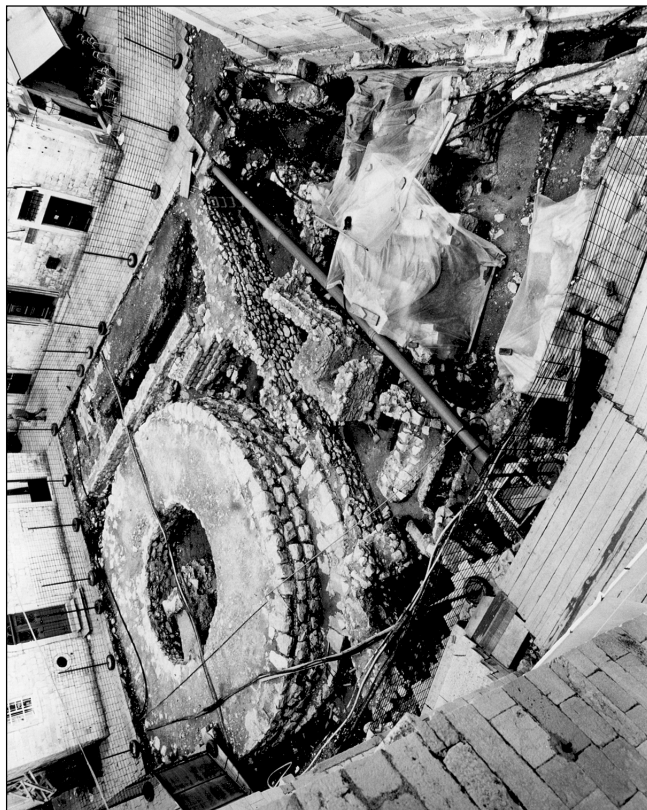
Archaeological excavations were also carried out within burnt Baroque palaces, where remains of Gothic-Renaissance ground floor rooms were found below their Baroque strata.

A short review of archaeological investigation carried out within the historical nucleus of Dubrovnik offers a brief summary of the contribution of archaeology to knowledge of the genesis of the city of Dubrovnik. Numismatic finds have proven the existence of a settlement at the site of *Ragusium* (southern slope) as early as the 3rd century, or even the 4th century BC. Roman period settlement is also attested by finds of coins and epigraphic funerary monuments. The period of Late Antiquity has finds of a castrum (the cathedral complex) and an early Christian memoria (the Sigurata church), with accompanying numismatic finds. At the transition point from late Antiquity to the early Middle Ages, in the geographical work of an anonymous priest from Ravenna with the title "*Cosmographia*", the name of the city of Dubrovnik was noted for the first time. The Anonymous Geographer cited Dubrovnik with the evocation "*Epidaurum id est Ragusium*".

Translated by B. Smith-Demo

sl. 3

sl. 2

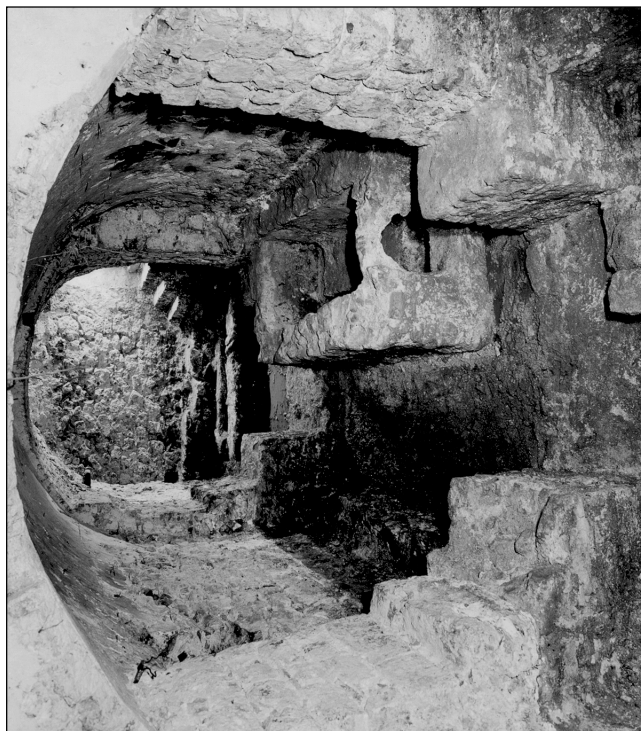

sl. 4

sl. 7

sl. 8

sl. 5

sl. 6

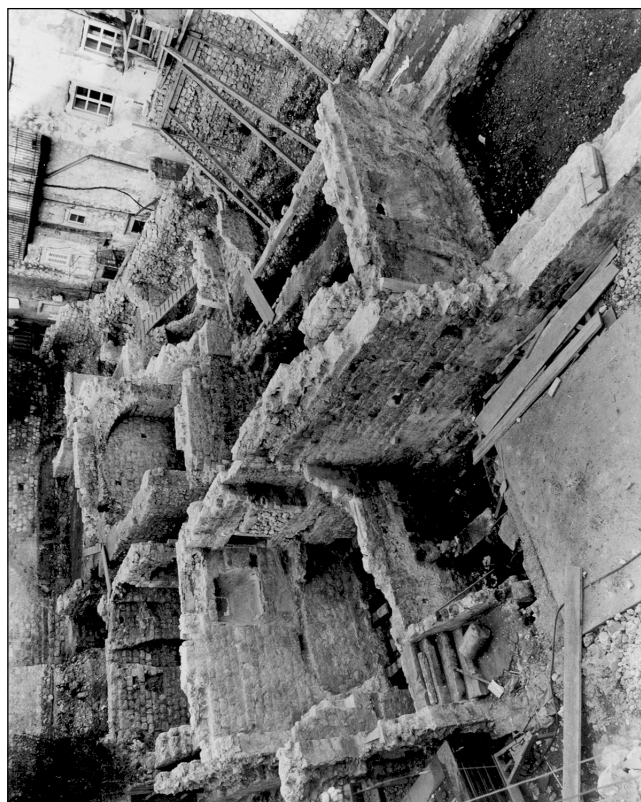
sl. 11

sl. 12

sl. 9

sl. 10